

Seria Policy Brief cuprinde texte bazate pe surse publice. Opiniile exprimate reprezintă punctele de vedere ale autorilor.

Opoziția politică din Federația Rusă. De la partidele perimate la protestele din 2017

Ileana Racheru*

Obiectul acestui studiu este de a oferi o analiză asupra opoziției politice din Federația Rusă. Studiul descrie și analizează mișcările de opoziție afiliate unor lideri politici, partidele cu viziuni critice la adresa regimului Putin precum și principalele acțiuni și idei popularizate de acestea în spațiul public. Analiza se concentrează, de asemenea, asupra măsurilor luate de regim pentru reprimarea sau limitarea acțiunilor acestora.

1. Cine sunt opoziții regimului Putin?

Opoziția care asumă poziții critice la adresa regimului Putin este formată din partide politice, mișcări și grupuri civice, organizații neguvernamentale, jurnaliști și analiști. Toate acestea formează opoziția non-sistemică și extraparlamentară.

Opoziția non- sistemică este formată din politicieni veterani (care au avut cariere politice înainte de venirea lui Putin la putere sau au ocupat funcții în timpul mandatelor prezidențiale sau de premier ale acestuia) și politicieni tineri. Din prima categorie fac parte Grigorii Iavlinski, (Partidul Iabloko), Mihail Kasianov (PARNAS), iar cei mai reprezentativi politicieni tineri sunt Alexei Navalnâi (Partidul Progresului), Ilia Iașin (PARNAS) și Vladimir Milov.

Opoziția non – sistemică din Federația Rusă este foarte divizată. Principalele motive care stau la baza acestei diviziuni sunt: orientările ideologice (dreapta liberală, stânga, extrema stângă, extrema dreaptă), pozițiile cu privire la anumite evenimente sau decizii ale regimului Putin, conflicte sau competiții și orgolii personale ale reprezentanților opoziției. Cei mai importanți opoziții ai regimului Putin sunt cei din opoziția liberală, cu viziuni pro-occidentale. Această opoziție are însă un caracter sectar ("toți sunt liberali, dar după cum știți, există 50 de fețe ale liberalismului"¹). Decizia care a avut un efect determinant în scindarea opoziției a fost anexarea Crimeei. Alexei Navalnâi susține că peninsula trebuie să rămână parte a Federației Ruse, după organizarea unui referendum liber. Vladimir Milov fost lider al mișcării Alegerea Democrată susține că situația Crimeei ar trebui decisă la nivel internațional și prin consultarea Ucrainei. În

* Doctor în științe politice, Universitatea din București, cercetătoare, Institutul Diplomatic Român.

¹ Pavel Luzin, lector senior, Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea din Perm, interviu cu autoarea, 18.05.2017

privința sancțiunilor, Milov susține că înțelege faptul că Occidentul a impus sancțiuni Rusiei, pentru că a încălcat norme ale dreptului internațional, dar nu susține sancțiunile împotriva țării sale². Gary Kasparov, Boris Nemțoi, Konstantin Borovoi, Alexander Podrabinek) au criticat anexarea. Alți opozanți (Grigori Iavlinski) sau partide de opoziție au susținut ideea organizării unei conferințe internaționale interstatale și a unui referendum popular liber cu privire la viitorul Crimeei .

2. Opoziția și alegerile locale și legislative din 2015 și 2016

În aprilie 2015, partidele de opoziție PARNAS și Partidul Progresului au creat (alături de alte partide, mișcări și platforme civice mai puțin proeminente - Alegerea Democratică, Partidul Libertarian, Platforma cetățenească, Partidul 5 Decembrie) o „coalitie” în vederea participării la alegerile locale din septembrie 2015. Pentru că, în Rusia, coalițiile electorale au fost interzise în 2005, discuțiile cu privire la crearea unei alianțe a opoziției au vizat participarea la alegeri sub sigla PARNAS. Tentativele autorităților de a submina demersul (neînregistrarea candidaților și discreditarea lui Mihail Kasianov prin campanii de media), precum și competițiile sau orgoliile personale dintre diverșii lideri ai opoziției au dus la destrămarea coaliției.

Alegerile locale din 2015 au fost câștigate de partidul prezidențial Rusia Unită, care a obținut fotoliile de guvernator în toate cele 21 de regiuni în care a depus candidaturi (doar un singur candidat al Rusiei Unite a obținut sub 50% din voturi). Partidului PARNAS i s-a permis depunerea de candidaturi doar pentru legislativul regional din Kostroma, regiune rurală, în care candidații opoziției liberale nu sunt printre favoriții electorilor (candidatul PARNAS, Ilia Iașin a obținut doar 2% din voturi). În urma scrutinului din 2015, reprezentanții Iabloko au obținut mandate în 6 parlamente regionale și în 10 consilii orașenești. La alegerile locale parțiale din 2016, Iabloko a obținut câte un loc în trei consilii orașenești din regiunea Moscova³.

Într-un raport de monitorizare a alegerilor din 2015, realizat de organizația Golos, sunt menționate ”devieri de la standardele democratice pentru organizarea alegerilor, evidențiate, în primul rând prin manipularea legii electorale în scopuri politice, cu doar puțin timp înainte de alegeri și crearea unor condiții de inechitate în ceea ce privește accesul la resursele administrative, direcționate către anumiți candidați sau partide. Alte aspecte negative semnalate sunt incidentele, presiunile și intimidările la adresa observatorilor electorali: înlăturarea în masă a observatorilor din circumscripțiile electorale și violențele la adresa acestora. Inclusiv activiștii Golos au fost supuși unor persecuții repetate”⁴.

Alegerile pentru Duma din septembrie 2016 s-au desfășurat după regulile sistemului electoral mixt (225 locuri ocupate de candidații propuși pe liste închise de partid și 225 locuri ocupate prin alegerea directă- metoda „câștigătorul ia totul”). Revenirea la acest sistem electoral, pentru prima dată după 2003, a favorizat Rusia Unită (RU), care a câștigat alegerile în peste 90% din circumscripțiile uninominale (203 mandate) și în 54 % circumscripții pe liste (140 mandate). În

² Vladimir Milov, BBC Hard Talk, 9.05.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=foQLIIBLa9c&t=952s>, accesat la 16.05.2017.

³ Grigory Yavlinsky on YABLOKO election results, <http://eng.yabloko.ru/?p=10070>, accesat la 12.07.2017.

⁴ Analytical Report №1. Local Elections on September 13, 2015 Russian Federation, http://www.epde.org/tl_files/EPDE/EPDE%20PRESS%20RELEASES/golos_Report_Local%20elections%2013.09.15_1_EN.pdf, accesat la 23.09.2015.

parlament au mai intrat câteva partide ale „opozității sistemice” (Partidul Comuniștilor din F. Rusă- 77 locuri, Partidul Liberal Democrat – 73 mandate, Rusia Dreaptă- 39 deputați)⁵.

Potrivit amendamentelor legislative din 2014, în competiția pentru Dumă au participat partidele care la scrutinul anterior au obținut cel puțin 3% sufragii la ultimul scrutin legislativ sau sunt reprezentate în cel puțin unul dintre parlamentele regionale. Partidele care nu au avut aceste performanțe electorale puteau să se înregistreze în cursa doar dacă obțineau cel puțin 200 mii semnături de susținere⁶. Doar două partide de opoziție au fost înregistrate în competiția electorală – Iabloko și PARNAS. Pe lângă acestea, în circumscripțiile uninominale au depus candidaturi individuale 18 membri ai Mișcării Rusia Deschisă (susținută de Mihail Hodorkovski). Niciunul dintre acestea nu au obținut minimul de 5% pentru a trece pragul electoral sau cele 3% necesare obținerii unei finanțări de la bugetul de stat pentru partidul respectiv (Iabloko – 1.99% și PARNAS- 0.73%)⁷.

Campania electorală nu a prezentat interes pentru cetățenii F. Ruse și acțiunile legate de aceasta au fost organizate special, în acest sens. Potrivit raportului realizat de misiunea de observare a OSCE, partidelor Iabloko și PARNAS li s-a refuzat organizarea unor evenimente de campanie, în mai multe orașe. Lideri și membrii ai PARNAS au fost supuși unor atacuri fizice în timpul campaniei electorale. Trebuie notat și faptul că legislația cu privire la organizarea evenimentelor de campanie electorală este foarte restrictivă⁸.

3. Opoziția politică și societatea rusă

În anii 2011 și 2012, în Moscova, au avut loc proteste masive, determinate de hotărârea lui Vladimir Putin de a reveni ca președinte al Federației Ruse și de modul deficitar (fraudare) în care au fost organizate alegerile legislative. Participarea la proteste a scăzut în special în anii 2014 și 2015, cu excepția procesiunii de înmormântare a liderului opoziției, Boris Nemțov.

După protestele masive din 2011 și 2012, regimul a adoptat măsuri legislative menite să restricționeze participarea la proteste. În acest fel, s-a ajuns la situația în care puținele grupuri de opoziție, au organizat acțiuni foarte restrânse de contestare. Decizia a însemnat acordarea permisiunii pentru organizarea protestelor în zone care nu sunt în centrul Moscovei sau Sankt Petersburgului sau acordarea permisiunii pentru mitinguri și pichete, manifestări la care participă doar un număr restrâns de persoane. Majoritatea revendicărilor au vizat încălcarea drepturilor omului de către regim sau probleme de natură socială (poluarea mediului, ridicarea unor construcții ilegale sau finanțarea unor programe de burse/cercetare din surse alternative la cele oferite de guvern). În general, protestele care au vizat revendicări sociale nu au atras o participare mai mare de 1000 persoane.

Un alt factor care a explicat scăderea participării la proteste este adeziunea tinerilor față de ideile, mesajele și deciziile regimului ca urmare a educației ”patriotice” primite în perioada

⁵ Выборы в Госдуму — 2016, <https://ria.ru/infografika/20160918/1476912507.html#/summary>, accesat la 26.04.2017.

⁶ Закон о возврате к смешанной системе выборов в Госдуму подписан президентом, 24.02.2014, ТАСС: <http://special.tass.ru/politika/998808>, accesat la 25.04.2017.

⁷ Выборы в Госдуму — 2016, <https://ria.ru/infografika/20160918/1476912507.html#/summary>, accesat la 26.04.2017.

⁸ Russian Federation, State Duma Elections 18 September 2016, <http://www.osce.org/odihr/elections/russia/290861?download=true>, accesat la 12.05.2017.

regimului Putin, precum și instrumentarea cu succes a unor acțiuni publice de tip celebrarea ”unirii Crimeei cu patria-mamă”, ”revenirea Crimeei acasă”.

În același timp, o parte a tinerilor și a funcționarilor au fost loalizați de către regim prin lărgirea posibilităților de acces în administrația locală sau centrală și prin mărirea de câteva ori a salariilor, în primii ani după venirea la putere a lui Vladimir Putin.

Relația deficitară a opoziției cu societatea rusă se explică și prin factori psihologici și materiali. Factorii psihologici țin de faptul că activiștii din opoziție au fost dezamăgiți de lipsa de reacție a populației față de întărirea pârghiilor autoritare ale regimului și de aderența la informația distorsionată furnizată de mass-media controlată.

Asasinarea lui Boris Nemțov și amenințările au determinat o parte a intelectualității critice, figuri publice cunoscute să emigreze din Rusia. Un alt factor psihologic este dat de modul în care opoziția percepe finalitatea acțiunilor sale: ”opoziția rusă crede în țarism. Adesea opoziția acționează nu pentru a câștiga, ci pentru a arăta unui lider abstract sau unui conducător bun că se întâmplă ceva rău, că în țară ceva nu este în ordine. Dar, opoziția nu oferă o alternativă”⁹. Problemele materiale înseamnă finanțarea foarte redusă și imposibilitatea de a obține susținere financiară din partea oamenilor de afaceri, care pot fi suspuși presiunilor regimului dacă acordă bani opoziției, chestiune care nu permite opoziției să desfășoare acțiuni sistemice și constante¹⁰.

Trebuie menționat și faptul că din cauza campaniilor media care au vizat denigrarea opoziției, opoziții veterani au ajuns în dizgrație. În același timp, tinerii opoziții (Ilia Iașin, Alexei Navalnâi) au fost marginalizați de mass-media afiliată regimului.

În plus, sursele de finanțare ale opoziției reale au fost reduse în permanență- ”printre susținătorii opoziției nu se regăsesc persoane care urmăresc câștiguri personale pentru că în ultimii 10 ani prezența în opoziție nu a adus câștiguri personale. Dacă vrei să obții câștiguri personale, atunci mergi în administrația prezidențială. Te deplasezi ca Vladimir Jirinovski cu Bentley și ești doar un simplu primitor de salariu. Opoziția nu are bani, nu are nici funcții, niciun fel de locuri ”calde”. De aceea cei care desfășoară activități de opoziție nu fac acest lucru în scop personal, ci doar pentru că li se par importante¹¹”.

4. Opoziția politică și protestele din 2017

În martie 2017, regimul și opoziția au fost însă luate prin surprindere de participarea masivă la proteste în urma unui apel lansat de Alexei Navalnâi, în contextul difuzării de către Fondul pentru Lupta Împotriva Corupției (organizație condusă de Navalnâi) a unei investigații cu privire la averea impresionantă a premierului Dmitri Medvedev. Protestele au avut loc în 97 orașe ale Rusiei și au reunit cel puțin 92 mii participanți¹². Fondul pentru Lupta Împotriva Corupției a publicat și alte investigații cu privire la averea imensă și nejustificată a unor înalți funcționari publici din Federația Rusă (inclusiv despre casele de vacanță ale președintelui Vladimir Putin) în 2015 și 2016. Aceste dezvăluiri nu au atras însă proteste masive. Un al

⁹ Видео об оппозиции в России, <http://maxkatz.livejournal.com/392406.html#>, accesat la 30.09.2015.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Видео об оппозиции в России, <http://maxkatz.livejournal.com/392406.html#>, accesat la 30.09.2015.

¹² Protests Leave Medvedev Skiing on Thin Ice, Intersection Project, <http://intersectionproject.eu/article/society/protests-leave-medvedev-skiing-thin-ice>, accesat la 23.05.2017.

doilea protest a fost organizat la 12 iunie (Ziua Națională a Federației Ruse). La apelul lui Navalnâi au ieșit pe străzile din Moscova și S. Petersburg câteva mii de tineri. În ambele situații, protestele s-au soldat cu reținerea de către poliție a sute de persoane, precum și a lui A. Navalnâi.

Prima explicație pentru lipsa protestelor în 2015 și 2016 este legată de ”problema istorică” a rușilor în legătură cu participarea la proteste și anume faptul că în cultura politică a majorității, participarea la proteste nu este ”modelul corect” prin care se poate face opoziție față de hotărârile sau practicile conducătorilor. A doua explicație face referire la practicile extinse de economie subterană ale unei părți însemnate ale populației¹³.

Apariția protestelor în 2017 are drept cauză declinul economic înregistrat în ultimii 3 ani, precum și faptul că populația a devenit conștientă de faptul că guvernul nu mai are ce să le ofere. Protestele trebuie înțelese și ca o reacție a societății împotriva întregului sistem politic, care este profund corupt. Contestarea întregului sistem politic de către tineri este motivată și de faptul că aceștia nu au locuri de muncă pe măsura pregătirii lor, că de fapt clasa de mijloc este profund lezată de corupția politică endemică, care afectează, în special regiunile Rusiei. Dmitri Medvedev este unul dintre cele mai reprezentative exemple ale regimului corupt. Un loial al lui Putin și partener al președintelui încă din anii 1990, când au lucrat împreună la Sankt Petersburg, Medvedev a deținut doar funcții publice. Premierul este unul dintre cei mai detestați lideri politici din Federația Rusă, pentru că este perceput ca o marionetă.

Demografia protestelor oferă o explicație adițională pentru mobilizarea populației. Majoritatea celor care au ieșit pe străzi sunt tineri cu vârsta de 20-35 ani, proveniți din clasa de mijloc. Prezența masivă a tinerilor la proteste este motivată atât de faptul că regimul Putin nu a reușit să mobilizeze această generație pentru a susține Kremlinul. Dacă în perioada 2007-2013, ideologia Kremlinului s-au preocupat de înregimentarea tineretului rus și au creat Nași (Organizația de Tineret Democratică și Anti-Fascistă), care a susținut intens activitatea președintelui Putin, în anii următori, tinerii au fost ignorați de politehnologi. Nași a fost dizolvată în 2013. În plus, ”succesele” regimului în ceea ce privește anexarea Crimeei au început să fie umbrite de problemele sociale. Iar procesul de integrare a Crimeei a fost de fapt „un succes al eșecurilor”¹⁴

Participarea masivă a tinerilor arată și un eșec al propagandei mediatice: tinerii nu se uită la TV pentru că mesajele și modul în care sunt realizate emisiunile nu sunt atrăgătoare. În plus, televiziunile se află în concurență cu internetul, care oferă posibilitatea unui acces nelimitat la informație. Polittehnologii Kremlinului au mizat și foarte mult pe faptul că sondajele arătau o susținere de peste 80% pentru Vladimir Putin, precum și pe ideea că majoritatea respondenților susțineau că nu știu cine este Alexei Navalnâi sau alți lideri ai opoziției

5. Ce urmează?

Apelurile la protest lansate de Navalnâi și de fundația pe care o conduce sunt de fapt parte a unei campanii pe care acesta o desfășoară înaintea alegerilor prezidențiale din 2018. Navalnâi și grupul din jurul său nu au însă propuneri concrete pentru îmbunătățirea situației sociale,

¹³ Pavel Luzin, lector senior Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea din Perm, interviu cu autoarea, 18.05.2017.

¹⁴ Anton Barbașin, editor manager, Intersection Project, interviu cu autoarea, 23.05.2017.

economice sau politice din F. Rusă. La fel ca și protestatarii, Navalnâi are un mesaj împotriva întregului sistemului politic.

Alexei Navalnâi este singura figură a opoziției care poată să pună Kremlinul în fața unor provocări. Spre deosebire de V. Putin, Navalnâi are carismă și este o figură nouă pentru clasa politică din Rusia. Probabil că Navalnâi nu va fi lăsat să candideze la alegerile prezidențiale din 2018, dar adevărata carieră politică a acestuia va începe după acest scrutin. Opozanții veterani ai regimului Putin vor dispărea de pe scena politică a opoziției pentru că nu au carismă și sunt figuri perimate, incapabile să atragă publicul sau ca urmare a acțiunilor de discreditare ale regimului. Singura șansă de supraviețuire pentru PARNAS și Yabloko este reprezentată de manifestarea susținerii pentru Alexei Navalnâi. Apariția unei mișcări de contestare din interiorul sistemului nu este posibilă, în contextul în care loialitatea față de Kremlin are la bază afaceri de corupție.

Măsurile represive ale regimului la adresa opoziției se vor multiplica în contextul alegerilor prezidențiale din 2018 și a accentuării consecințelor crizei economice. În același timp, regimul va lua măsuri pentru cenzurarea drastică a canalelor media, folosite de opoziție pentru a ajunge la public (în special rețelele de socializare, site-ul Fondului pentru Lupta Împotriva Corupției și motoarele de căutare).

Partidele de opoziție din Federația Rusă

PARNAS (Partidul Republican din Rusia-Partidul Libertății Naționale) este unul dintre cel mai vechi partide din Federația Rusă, fiind înregistrat pentru prima dată sub denumirea Partidul Republican din Federația Rusă, în 1991. Partidul a reușit să treacă pragul electoral de 4 ori în componența unor coaliții. În 2007, Partidului Republican i-a fost retrasă înregistrarea. Membrii partidului au participat la protestele din anii 2011-2012 și au făcut parte din coaliția *Pentru o Rusia fără corupție și fără legislație arbitrară* (transformată apoi în partidul PARNAS). În 2011, în urma unei decizii a Curții Europene a Drepturilor Omului, decizia instanțelor și a Ministerului Justiției din Federația Rusă de a dispune retragerea înregistrării și dizolvarea Partidului Republican a fost retrasă. În același an a fost creat partidul RPR-PARNAS. Începând cu iunie 2015, denumirea partidului a fost restrânsă la PARNAS.

Este considerat principalul partid de opoziție, fiind și cel mai cunoscut datorită fostului lider Boris Nemțov și a actualului vicepreședinte Mihail Kasionov (fost premier în perioada 2000-2004). Potrivit, informațiilor publicate pe site-ul oficial, PARNAS este "partidul alegerii europene", iar membrii săi consideră că Rusia este „parte a civilizației europene”. Partidul se prezintă ca apărător al drepturilor omului, susținători ai valorilor liberale ale civilizației europene. Obiectivul principal al PARNAS este de a "transforma Rusia într-o țară în care drepturile și libertățile omului sunt valori supreme și apărarea acestora este una dintre îndatoririle principale ale statului"¹⁵. Liderii și membrii PARNAS au fost printre organizatorii mingii "Pentru demiterea puterii" din septembrie 2015.

În prezent partidul organizează pikete și mitinguri care au revendicări sociale sau politice (stoparea proiectelor de construcții în parcurile din Moscova, organizarea de alegeri libere, respectarea drepturilor omului, eliberarea din arest a unor membri ai partidului care au fost reținuți de și liderii săi au apariții pe rețelele de socializare și în puținele posturi de radio, tv sau publicații on-line care nu sunt controlate de putere.

Partidul și liderii acestuia sunt supuși unor presiuni repetate. În august 2015, candidatul PARNAS la alegerile locale din Kostroma, Ilia Iașin a fost reținut de forțe ale FSB și ale Ministerului de Interne. Liderul filialei PARNAS din Riazan, Iuri Bogomolov, a fost supus în mod forțat unui control psihiatric. Anterior, lui Bogomolov i-a fost intentat un proces pentru organizarea unui pichet și apartamentul acestuia a fost percheziționat pentru că "a insultat autoritățile"¹⁶.

Iabloko este cel mai vechi partid de opoziție din Federația Rusă. De orientare liberală și pro-occidentală, a obținut cel mai bun scor la alegerile pentru Dumă în anul 2011. Este singurul partid de opoziție care a primit finanțare de la bugetul de stat, pentru că la alegerile parlamentare din 2011 a obținut minimul de 3% din voturi, prevăzut de legislație pentru a primi finanțare din surse publice. După, scrutinul legislativ din 2016, Yabloko a pierdut această sursă de finanțare.

¹⁵ Наши убеждения, <https://parnasparty.ru/party/creed>, accesat la 8.10.2015.

¹⁶ Лидера ПАРНАС в Рязани принудительно отправили на психиатрическую экспертизу, 7.10.2015, <https://parnasparty.ru/news/r/198>, accesat la 8.10.2015.

Alexei Navalnâi și Partidul Progresului

Navalnâi este cel mai popular dintre liderii opoziției, popularitate generată de faptul că a creat *Fondul pentru Lupta Împotriva Corupției* și pentru că a dezvăluit scheme de corupție în care au fost implicați oficiali importanți. De asemenea Navalnâi are o prezență foarte activă în online-ul rusesc și publică informații controversate despre averile ilegale ale celor mai importanți lideri politici ai Federației Ruse. În 2013, s-a înscris în cursa electorală pentru primăria Moscovei și a obținut 27% din voturi. Este figura principală a protestelor anti- Putin organizate în 2011 și 2017. Navalnâi a fost închis în 2013, fiind acuzat de fraudă, iar în 2014 a primit o pedeapsă de 5 ani cu suspendare pentru acuzații similare în urma unui proces, considerat instrument de presiune al regimului politic. În 2017, un tribunal din Rusia a decis că Navalnâi nu poate să candideze la alegeri prezidențiale din 2018, din cauza condamnării din 2014.

Partidul Progresului este un partid pe care autoritățile au refuzat să îl înregistreze, creat de către Navalnâi și colaboratorii de la *Fondul pentru Lupta Împotriva Corupției*